

BORSODI L. LÁSZLÓ

Kivezetés a lírából?

LANCZKOR GÁBOR: SARJERDŐ

Ahogy megkerülhetetlenek a homéroszi eposzok más eposzok tárgyalásában, vagy ahogyan Boccaccio *Dekameronja* nélkül nem lehet beszélni a novella műfajáról, úgy a modern sírversekről sem lehet szólni Edgar Lee Masters *A Spoon River-i holtak* (*Spoon River Anthology*) című könyvének a megkerülésével. Spoon River fiktív amerikai kisváros, vagyis temető, amelynek a lakói halottak, a róluk szóló embersírverseknek (sír feliratoknak) ők a beszélői, akik elrontott életükről vallanak, arról, hogy mi vezetett a halálukhoz. Változatos korú, foglalkozású és erkölcsű emberek, akik belebeszélnek (sír)szomszédjuk életébe, vitáznak egymással, akiknek életük volt a haláluk, haláluk pedig az, hogy élniük kell, nincs számukra megnyugvás, akár a vámpíroknak. S mivel ők beszélnek, a különböző megszólalásmódok polifonikus kötetkompozíciót eredményeznek, a versbeszédbeli sokféleséget ugyanakkor egységessé teszi a közös sors(talanság) és a halálon túli élet által meghatározott groteszk-abszurd és/vagy tragikus perspektíva.

Lanczkor Gábor a *Sarjerdő*nek már az előszavában kizárja ennek a perspektívaváltásnak a lehetőségét: „Temető nem születet. Temető nem sarjerdő. (...) Élt a holt, halt az eleven”. Ezzel a szentenciózus kijelentéssel azt ígéri – és sajnos, ígéretét teljesíti is –, hogy a beszéd egyirányú lesz. Itt nem jön létre olyan fikcionálási aktus, amely lehetővé tenné a halottaknak, mint Spoon River-i sorstársaiknak, hogy beszéljenek – némák maradnak, és kizárólag az élőknek, a beszélőknek van legitimitása, ő az, aki szólhat, emlékezhet, hogy emlékeztessen (*Gyalai temető*, 55), elbeszélhet, reflektálhat, értékelhet. Amit lát, attól válik jelentéssé, hogy leírja, kiemelve a feledésből a feledésre ítéltet (*Álom üledéke*, 74; *Tapolcai zsidó temető*, 172). S ez egyfelől ars poeticaként, alkotói ambícióként helytállóan is bizonyul, másfelől viszont a beszédnek ez a *kisajátítása*, az *egyszólamúsítás* egyhangúvá teszi a kötetet. Ezt a monotóniát még az sem oldja, hogy a sétaként, külső

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2021
228 oldal, 2999 Ft

mérlegen

és belső utazásként, az emlékállítás céljával történő, temetőtől temetőig, sírtól sírig való barangolásként egyaránt felfogható kötet szövegtérképén számos, különböző országokban található település neve feltűnik. Balatoni, budapesti, szegedi, dévai, kolozsvári, nagyvárad, szabadkai, delhi, kalkuttai, katmandui, tel-avivi és más helységek temetőit járva egy-egy helyen túl sokat *időz* az utazó, vagyis több szöveget szentel egy-egy temetőnek (pl. *Kerepesi temető, Budapest*), s ami még rosszabb, hogy nem egyszer ugyanarra a sírkőfeliratra több szöveget is ír (pl. Mihalik Kálmánéra hármát!). Ez a gesztus megmagyarázható ugyan a barangolás-felfedezés természetével járó véletlenszerűséggel, de éppen az egyébként szokatlan tartalomjegyzék-térkép (a szövegek alcímei képezik, ugyanis a címek maguk a különböző hosszúságú sírfeliratok) mutat rá arra, hogy ez a fajta szubjektivitás aránytalan kötetkompozíciót eredményez. S miközben a beszélő földrajzi értelemben bejárt útját követjük, amiből kiolvasható mentális térképe, kultúrákhoz, hagyományokhoz való viszonyulása, azokban való benne állása is, az olvasó számára nem válik világossá, hogy milyen alkotói iránytű vezérelte Lanczkor Gábort abban, hogy az egyszerre valóságos és fiktív emlékező hol mennyit időzzön, miért éppen azokat a helyeket keresse fel, amelyeket felkeres, egyeseket többször is, és hogy kiről emlékezzen meg. Végső soron kérdés marad, mi az az elv, ami alapján benépesül a temetői univerzum, a nem-sarjerdő. Egy bizonyos: ha el is megy ilyen sok helyre a vándor, nem kellene ennyi sírkövet meglátnia, nem kellene ugyanarra a helyre többször is visszatérnie, illetve egy-egy sírfelirat kapcsán több reflexiót is megfogalmaznia. Magyarán: tömörítéssel elkerülhető lett volna az imént említett aránytalanság, több lett volna a kevesebb, s ezt nem csupán a számbeli csökkenésre értem. A nyelvezetre, a műfajiság kérdésére is gondolok.

Bár nem ad támpontot a kötet erre vonatkozóan, a szövegek tördelése alapján prózavers műfajára vagy annak szándékára gyanakszom. Miközben nem érvényesül domináns lírai kód, mintegy felszámolódik a lírai beszédpozíció, és a lírai én funkciója prózaivá válik, akkor működik jól a prózavers, ha vagy fogalmi beszéd érvényesül benne, gyakran erős retorikai sodrással, vagy képi beszéd jön létre, amelyben a képek egymással hol folytonosak (ilyenkor leíró jellegű mellérendelő az összetartozásuk), hol bekerülnek az elvont beszéd retorikai haladásába, illetve ha szövegtérkép helyeződik a képiség és/vagy a fogalmiság, s ez emeli el az olvashatót az elsődlegesen adódó értelemről.

Nos, Lanczkor könyvében ezek közül az üzemmódok közül nem vagy csak ritkán lép működésbe egyik vagy másik (együtt tán egyszer-kétszer). Gyakran ugyanis túlmagyaráz (*Kerkapoly-temető, Kővágóörs*, 13), vagy a jól értesültek bennfentessége érvényesül (*Régi zsidó temető, Pozsony*, 26). Néha jó az alapötlet, de hiányzik a szöveg belső íve, és metaforikus jelentést teremtő töredékesség sem jön létre (*Rókusi temető, Szeged*, 30). Visszatérő, az olvasást megakasztó eljárás nem egy opusban, hogy a szöveg folyamatosan kapcsolódó mondatainak egymásutánját egy, az előzményekből nem következő, de – s ez a baj – azokhoz visszamenőleg nem is kapcsolható mondat szakítja meg, s így a jelentésteremtő szándék válik erőltetetté, sikertelenné. Nem jön létre ugyanis olyan asszociációs játék, amely dialógusba vonná az olvasót (*Magas Déva vára*, 36; *Szent László park, Mórahalom*, 164). Azok a szövegek sem válnak prózaverssé, amelyekben a beszélő uralja a leírást/elbeszélést, és a didaxis lehetetlenné teszi a továbbgondolást (*Alsóvárosi temető, Szeged*, 85; *Tápai öreg temető*, 93), vagy sok a sztorizás, és a történet nem mutat túl önmagán (*Tápai öreg temető*, 94).

Ezekkel a gyarlóságokkal összefüggésben egyrészt azt a látszatot kelti a könyv, hogy a szövegek nagy része túllép a prózavers műfaján, vagy felszámolja azt úgy, hogy magának a fölszámolódásnak a nyelvi aktusát nem viszi színre. Úgy vezet ki a lírából, hogy ennek a folyamatnak az intellektuális izgalmától megfosztja az olvasót. Így jutunk el például a bírálattal vegyes anekdotához (*Dugonics-temető, Szeged*, 29), a publicisztika területére (*Hősök útja, Târgu Jiu*, 35; *Kerepesi temető, Budapest*, 66, 70), a történetírás és útinapló köztesébe (*Kerkapoly-temető, Kővágóörs*, 13), a naplóbejegyzéshez (*Monoszlói temető*, 149) vagy a bratyizó, csevegő prózához (*Balatonszemesei temető*, 91). Másrészt viszont nem adja fel az irodalmi beszédben maradás ambícióját. Ahol ugyanis – nyomokban – sikerül megteremtenie a képi világ és/vagy a fogalmi beszéd koherenciáját, ott a túlbeszéltséget és didaktikus megnyilvánulást feledtető, megrendítő prózára hangszerelt líra születik. Érdekes, hogy ez leginkább olyan szövegekben jön létre, amelyekben a nyelv általi teremtettség érvényesül (*Kerepesi temető, Budapest*, 111), illetve a beszélő – az önként vállalt emlékéllító szerep mellett – személyesen, rezignált érzelmességgel kötődik ahhoz, akire reflektál. Utóbbiak közül emelkedik ki a kötet talán legdrámaibb darabja, az *Egy cseresznyefára. Jánosháza, Dózsa utca 30.* (184) sorsmetaforája, és ugyancsak a könyv (próza)lírai jellegét erősíti a *Köcski újtemető* (7), a *Rabtemető, Szeged* (31), a *Bagmati folyó, Katmandu* (51), a *Jánosházi temető* (56, 57) stb. Sajnos az ilyen típusúakból van kevesebb, s ez a kevés túl kevés egy több mint kétszáz oldalas könyv elolvasása után ahhoz, hogy meggyőzze az olvasót, nem csúszott ki a szépirodalmi beszéd esztétikai közegéből. Vagy irodalmi és nem irodalmi, lírai és nem lírai határmezsgyéjének láttatásában rejlene ennek a könyvnek a provokációja? Talán az újabb Lanczkor-művek adhatnak erre választ, vagy sorjáztatnak majd újabb kérdéseket, támasztanak újabb kételyeket.